

А. Г. Загинайло

БАКТРІЙСЬКА ТЕТРАДРАХМА, ЗНАЙДЕНА НА ХЕРСОНЩИНІ

У нумізматичній колекції Херсонського обласного історичного музею зберігається греко-бактрійська тетрадрахма Евкратида (інв. № 314)¹, що хоч сама по собі і не становить нумізматичної рідкості, але знахідка її на території Херсонщини являє собою великий інтерес.

Монета була знайдена в перші роки після Великої Вітчизняної війни: під час земляних робіт в селі Велика Олександрівка, Херсонської області. Тетрадрахма має такі дані: вага — 12,83 г, діаметр — 30,32 мм, схоронність — задовільна.

Аверс: задрاپірований бюст царя Евкратида праворуч, без головного убору; в діадемі, від якої спущено два кінці на спину; навколо портрету обідок з крупних і дрібних намистинок.

Реверс: Аполлон з хламидою на плечах, три чверті праворуч. В правій руці він тримає стрілу, а в лівій, що звисає донизу, — лук.

Легенда: праворуч позаду зображення, зверху вниз — ΒΑΣΙΛΕΩΣ зліва — ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ. Зліва під рукою монограма.

Подібні монети добре відомі у нумізматичній літературі, так, наприклад, подібна тетрадрахма Евкратида із збірки Московського університету була опублікована в 1891 р. О. Орешниковим². Інший екземпляр із збірки Британського музею був опублікований П. Гарднером³. Зображення на аверсі і реверсі тотожні зображенню тетрадрахми, яка публікується. Отже, весь інтерес полягає не в самій монеті, а в тому, що її знайдено на Північному Чорномор'ї, в зв'язку з чим варто стисло зупинитися на деяких фактах з історії греко-бактрійської держави.

Ослаблення в III сторіччі до н. е. територіально великої Селевкідської імперії, що було викликано, з одного боку, багаторічною боротьбою Селевкідів з птолемеївським Єгиптом і боротьбою з Мідією, а з другого боку міжусобною боротьбою між Селевком II Калініком і Антіохом II Теосом, сприяло розпаду імперії. Поразка Селевка II у війні з галлами в Малій Азії значно підвищила роль бактрійських намісників, які стають гегемонами над східними сатрапіями. Все це разом взяте привело до відокремлення від Селевкідської держави деяких сатрапій. Першою відокремлюється від Селевкідської держави Парфія, а слідом за нею Бактрія. «Одночасно з цим, — як повідомляє про це Трог, — відпав і Теодот (Діодот),

¹ Автор висловлює гарячу подяку дирекції Херсонського музею за дозвіл опублікувати дану монету.

² А. Орешников, Описание древнегреческих монет, принадлежащих Московскому университету, М., 1891, стр. 156, № 1291.

³ P. Gardner, The Coins of the Greek and Scythic Kings of Bactria and India in the British Museum, London, 1886, p. 12, № 4.

намісник тисячі бактрійських міст, і прийняв на себе титул царя; наслідуючи його приклад, відійшли від македонян всі народи Сходу»⁴.

Діодот бактрійський зміг об'єднати під своєю владою всіх грецьких намісників східних сатрапій, які виступили разом з ним проти Селевкідської держави. Знесилені Селевкіди змушені були визнати молоду державу ще й тому, що над ними нависла загроза з боку зміцнілої Парфії.

Апогея своєї могутності Греко-Бактрійська держава досягла при Евтідемі і Деметрії. Але цей розквіт був одночасно і початком її загибелі. Цьому сприяв затіяний Деметрієм авантюрний похід в Індію, що вимагав величезних коштів і великої військової сили, і в силу цього викликав незадоволення його політикою в самій Бактрії.

Скористувавшись внутрішньою ситуацією та відсутністю відданих Деметрію військ в Бактрії, один з греко-бактрійських воєначальників, Евкратид, вчинив військовий переворот. Що стосується соціальних причин, які викликали переворот, існують дві точки зору: так, наприклад, англійський історик Тарн у своїй книзі «Греки в Індії і Бактрії» висловлює погляд, що Евкратид був одним із селевкідських воєначальників, надісланих Антіохом IV для боротьби з Деметрієм⁵. Погляд Тарна не підтверджується переконливими фактами, хоч автор навіть у другому варіанті своєї книги ще дотримується своєї концепції, не дивлячись на досить авторитетні і переконливі зауваження С. П. Толстого, що ще в 1940 р. вказав на помилки Тарна⁶.

С. П. Толстов на підставі даних археології і нумізматики, на підставі висловлювань істориків стародавніх часів в одній із своїх останніх робіт подає найбільш достовірні факти, що розкривають картину життя Бактрійської держави того часу⁷.

Найбільш достовірним треба вважати, що Евкратид був одним з греко-бактрійських воєначальників північних провінцій, що були незадоволені своїм усуненням від поділу індійської здобичі.

Використавши незадоволення військ, що несли саму небезпечну службу по охороні північних кордонів держави, і ображених усуненням від поділу здобичі, Евкратид, спираючись на невелику кількість своїх прихильників, зробив переворот у Бактрії; ряд провінцій відійшли від Греко-Бактрійської держави. Боячись втратити свої завоювання в Індії, Деметрій, залишивши основні сили на місці, сам з незначною частиною війська повернувся в Бактрію, але, не підтриманий місцевим населенням, він в бою з військами Евкратида терпить поразку і сам гине. Це спричинилося до остаточного розпаду політичних зв'язків між окремими частинами Греко-Бактрійської держави. Нумізматичний матеріал дає нам можливість заглянути в глибини віків і відновити картину політичної боротьби між численними правителями того часу.

Щоб зміцнити свою владу, Евкратид входить в союз з Антіохом IV, зміцнивши цей союз одруженням свого сина Геліокла з селевкідською царівною Лаодікою. З одного боку, союз з Антіохом IV, а з другого — щасливий військовий похід біля 162 р. до н. е. в північну Індію на деякий час зміцнили становище Евкратида, але після поразки Селевкідів парфянами Греко-Бактрійська держава занепадає і, нарешті, при управлінні його сина Геліокла була зовсім знищена Мітрідатом I.

Недивлячись на короткотривале існування Греко-Бактрійської дер-

⁴ Just., XLI, 4, 5 (Юстин, Эпитома сочинения Помпея Трора Historiae Philippicae, XLI, 4, 5, ВДИ, 1955, № 1, стор. 221).

⁵ W. Tarn, The Greeks in Bactria and India, Cambridge, 1951, p. 199—200.

⁶ С. Толстов, Подъем и крушение империи эллинистического Дальнего Востока, ВДИ, 1940, №3-4, стор. 202—203.

⁷ С. П. Толстов, Древний Хорезм, М., 1948, стор. 233.

жави, на постійні військові сутички, внутрішню політичну боротьбу, Греко-Бактрійська держава підтримувала широкі зв'язки із самими віддаленими районами відомого на той час грекам культурного світу.

Сам факт знахідки греко-бактрійської монети далеко на заході дає нам підставу судити про наявність економічних зв'язків Північного Чорномор'я з далекими країнами Південного Сходу, зокрема з Бактрією.

Знахідка тетрадрахми, яка публікується в даній статті, на території Херсонщини, її зношеність (монета втратила біля $\frac{1}{4}$ своєї первісної ваги), відсутність ознак, що монета була сюди завезена як прикраса (на монеті нема ні дірки, ні кільця-застіжки), — все це свідчить, що дана тетрадрахма попала сюди як платіжна одиниця.

Підтвердженням сказаного є друга подібна тетрадрахма Евкратида, що зберігається в Одеському державному археологічному музеї (інв. № 5274). Монета збереглася погано, зображення на ній майже стерлось, а вага набагато менше половини натуральної її ваги (7,88 г).

Зараз неможливо вказати місце знаходження цієї монети, але є всі підстави припустити, що й вона була знайдена на нашій території; адже Одеське товариство історії і старовини, яке створило нумізматичну колекцію музею, поповнювало її покупками монет тільки високоякісної схоронності.

Таким чином, знахідка греко-бактрійських монет на території Чорноморського узбережжя свідчить про наявність економічних і торговельних зв'язків Північного Чорномор'я з країнами Сходу за багато віків до нової ери.